

Syn for
Sogn 2010

Lokalhistorier fra Silkeborgegnen

Silkeborg Arkiv
Silkeborg Biblioteks Forlag

Syn for Sogn 2010

Lokalhistorier fra Silkeborgegnen

© Silkeborg Arkiv og forfatterne

Redaktion:

Bent Thor

Rita Nielsen

Teddy Greibe

Peter Mouritsen

Lis Thavlov

Lay-out, dtp og omslag:

Teddy Greibe

ISBN: 978-87-88600-45-2

ISSN: 1603-8754.2009

Silkeborg Arkiv

Hostrupgade 41A

8600 Silkeborg

Tlf.: 87 22 19 24

Mail: arkiv@silkeborg.bib.dk

På nettet:

www.silkeborgarkiv.dk

www.wikisilkeborg.dk

www.historienhallo.dk

www.danskebilleder.dk

<http://www.flickr.com/photos/silkeborgarkiv>

<http://www.facebook.com/SilkeborgArkiv>

På omslaget :

Krüger ved taterhytten i Svejebæk

Bagside: Bette Svend og Pjok

Forord

Indhold

Historien om Skægkær	7
<i>Af Vagn Lihn Kristensen</i>	
Kronprinsen og tyskerne i Sejling Præstegård	11
<i>Af Bent Thor</i>	
To uheldige kirkegange	15
<i>Af Bent Thor</i>	
Ud at tjene som 10-årig	17
<i>Af Margit Jensen</i>	
Georg Krüger og hans virke	19
<i>Af Bente Nielsen</i>	
Vinter i Silkeborg i 1930'erne og 1940'erne	25
<i>Af Vagn Bjørnholt</i>	
Virklund skole	33
<i>Af Lissi Ringgaard</i>	
Lærer Jens Peter Aaboe (1814-1895)	39
<i>Af Søren Olesen</i>	

Forord

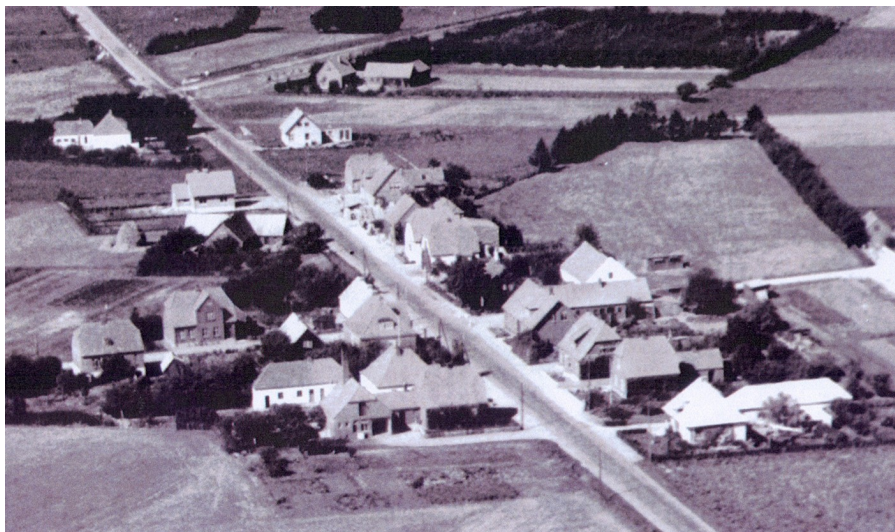
Der er stor interesse for det lokalhistoriske arbejde og for lokalhistorien i disse år. Det mærker vi bl.a. ved de mange lokalhistoriske arrangementer og når vi gennem årene har udgivet Syn for Sogn. Det lokalhistoriske arbejde i den tidligere Silkeborg Kommune foregår i et tæt samarbejde mellem Silkeborg Arkiv og de lokalhistoriske foreninger og enkeltpersoner, som repræsenterer de gamle sognekommunerne før kommunesammenlægningen i 1970. Det er et meget vigtigt arbejde, der foregår her – det er nu vi skal indsamle og dokumentere fortiden – for fremtiden. Meget forsvinder i disse år, hvor der sker så store forandringer. I virkeligheden må vi konstatere, at dagen i dag bliver historie i morgen!

Lad dette samtidig være en opfordring til, at du også medvirker – meld dig ind i en af de lokalhistoriske foreninger, og/eller skriv en artikel til Syn for Sogn om din forening, din gård, dit hus, din familie, din skole, din barndom, dit arbejde eller din arbejdsplads – det er alt sammen lokalhistorie. Hvis du har eller finder papirer og sager fra nedlagte lokale foreninger, virksomheder eller lignende, så er der et sted, hvor du kan sikre det for eftertiden – på Silkeborg Arkiv.

God fornøjelse!

Historien om Skægkær

Af Vagn Lihn Kristensen.

Skægkær set fra luften i 1949. Fotograf Johannes Jensen.

Skægkær er slet ikke en gammel landsby eller et gammelt bosted, men en forholdsvis ny stationsby fra 1924. Det første hus blev opført i 1838 og lå her helt frem til 1877. Skægkær er et lavtliggende område med stigende terræn til alle fire verdenshjørner. Stedet var i ældre tid eftertragtet, da der var gode enge med et stort udbytte og tørvemoser med gode tørv. Skægkær mose finder vi nord for Skægkærvej helt op mod Sejling sogn, hvor der engang var ca. 25 moselodder. Så sent som i 1950'erne

blev der i mindre mængder stadig skåret tørv.

Første gang vi læser om Skægkær er i 1594, hvor området kaldes Skierkier, 1683 Skærkier, 1880 Skekier og herefter Skægkjær eller Skægkær. I et kancellibrev af 30. januar 1594 meddeles, at Skierkiers enge (Balle Krog) som har været bortfæstet til Balle bønderne skal gå tilbage til Silkeborg slot. Balle Krog er en engstrimmel, der begynder ved "Gubvad" på Sejlingvej og strækker sig nordpå langs Sejling/Skægkær bæk til Skægkær og

Øster Bording skel. ”*Det er mose og knullbunde, heel tyndberindes och paa sommesteder offuergrouffuen med lyng. Derpå kan årlig avles 1 læs godt hø og 2 læs ringe hø*”. ”Balle Krog” har helt fra Arilds tid hørt til Silkeborg Ladegård. Herregården Vester Kejlstrup ved Alderslyst havde igennem mange årtier store engarealer i Skæggær, og hvert år blev mange læs godt hø hentet hjem til brug på gården.

Området Skæggær var engang et fladt plateau omkranset af skov med stort oldenudbytte. Stedet var kendt som området med de grønne, gode engdrag ind mod Sejling og Serup sogneskel og vest for Sinding bæk. Skæggær bæk slynger sig i dalslugten vest for Sejling ud i det nordøstlige Skæggær og ud i Lemming å.

I perioden 1882–1884 bliver Skæggær bæk stærkt udvidet og gjort dybere for at lede det overskydende vand væk fra Gubsø, som i samme periode blev drænet, hvorved godt 50 tdr. land eng blev indvundet. Vade-stedet ved Gubvad på Sejlingvej, som kendes langt tilbage i tiden, forsvandt ved bækkens omlægning. I øvrigt er Sejlingvej den gamle vej til Hørup (Kjellerup) og videre til Viborg.

Vejen mellem de to kirkebyer Sejling og Sinding (Skæggærvej–Sindingvej) går tværs igennem Skæggær, og da Silkeborg–Viborg landevej blev an-

lagt 1855–1858, dannedes der et skæringspunkt og et bebyggelsesgrundlag opstod. Den nye Viborg landevej blev belagt med skærver og et lag ler/sand, som gav en god jævn overflade. Oprindeligt havde det været tanken, at en ny vej mellem Silkeborg og Viborg skulle gå i en mere østlig retning over Lemming til Rødkærbro. Gårdejer Christian Jensen Hull (1809–1888), Østerbording, der var amtsrådsmedlem og sad i folketinget holdt på en vestligere linje over Skæggær og Kjellerup. Der var før 1856–1858 ingen direkte vej til Skæggær, men der boede jo heller ingen her. Gården ”Hvamborg” var den første bebyggelse og man kom dertil fra Øster Bording via en eng- og tørvevej. I 1964 blev Skæggær skole opført her. Der gik også en simpel markvej fra Sinding Hovvej til Balle Nørremark og de omkring år 1800 nyudstykkede landbrugsejendomme. I alt blev der udstykket seks ejendomme på Balle Nørremark. Her var ”Tjørnly” (Hans Baks ejendom) Viborgvej 72, oprettet 1804 og det var den nordøstligst beliggende ejendom i Balle sogn. Ved tinglysning den 18. juni 1875 blev der læst et dokument med pligt til at oprette og vedligeholde en grøft for at lede vand fra Balle Nørremark til moseområdet i Skæggær og videre til Skæggær bæk / Lemming å.

De første 5 huse/ejendomme i Skægkær

1838, Sindingvej 19, ”Hvamborg”, matr. nr. 1b, en landbrugsejendom.

1877, Viborgvej 93, matr. nr. 1f, en mindre landbrugsejendom.

1888, Viborgvej 86, matr. nr. 19b, en mindre landbrugsejendom med savværk.

1904, Sindingvej 20A, matr. nr. 1h, en mindre landbrugsejendom med gartneri.

Dertil kommer et fæstehus (Skægkærvej 7) som Vester Kejlstrup gården havde opført omkring 1870'erne til en hyrde som passede gårdens får. Hyrden boede her kun om sommeren. Senere i 1880'erne var huset lejet ud.

Ved folketællingerne 1840–1870 finder vi kun ”Hvamborg” på det der dengang blev kaldt Øster Bording Mark. I 1890 boede der 22 personer, 10 voksne og 12 børn. Ved folketællingen 1906 var der på gården ”Hvamborg”, Sindingvej, 2 voksne og 1 barn. Et husmandssted, Viborgvej 93, med 2 voksne og 1 barn, en savmølle, Viborgvej 86, med 2 voksne og 3 børn, et husmandssted, Sindingvej 20A, med 2 voksne og 1 barn – her er manden også vejmand, et hus, Sindingvej 2, med 3 ugifte personer. Husfaderen er karetmager, en husbestyrerinde og en karetmager-svend og endelig et fæstehus, Skægkærvej 7, som står ubeboet. I alt er

Skægkær beboet af 17 personer, 11 voksne og 6 børn.

Ved folketællingen 1925 er der 13 huse/ejendomme med 47 personer, 34 voksne og 13 børn. Der var tale om en gård ” Hvamborg”, 3 husmandssteder, 9 huse samt stationen. Af erhverv var der karetmager, cementstøberi, købmand, tømrerværksted, maler, tandtekniker, mekaniker, cykelværksted, skrædder, slagter og en murer.

Ved anlæg af Silkeborg–Kjellerup–Rødkærsbro banen, der blev indviet 1. april 1924, opstod der mulighed for udvidelse af handels- og næringslivet i Skægkær. I 1946 skriver Rasmus Mortensen i bogen ”Balle sogn”, at Skægkær er vokset til 27 huse og 3–4 ejendomme/gårde. Af erhverv var her en købmand, slagter, bager, gartneri, skrædder, urmager, lillebilvognmand, karetmager, brøndborer, snedker og tømrer, mekaniker med benzinsalg og cykelværksted, cementstøberi samt Skægkær station, hvor der var kreaturhold og foderstoflager fra Sinding Foderstof. Endelig havde stationen også postkontor for området Skægkær, Balle Kirkeby, Sinding, Sejling, Tandskov m. fl.

”Hvamborg”

Den første bosættelse i Skægkær sker i 1838, hvor der bliver udstykket et jordareal fra gården ”Karenslyst” matr. nr. 1a i Øster Bording by til

datteren, Stine Mortensdatter (1814–1878) og hendes mand Jens Nielsen (1809–1880). De opfører gården, ”Hvamborg”, Sindingvej 19, der hvor Skægkær skole senere bliver bygget syd for vejen fra Sinding til Skægkær. I 1928 bliver ”Hvamborg” nedbrudt og en ny gård, ”Keehøjgård”, opført.

Proprietær Lorentz H. Pedersen havde en større gård ved Ringkøbing. Efter 1. verdenskrig, hvor han skulle have tjent nogle lette penge, begyndte han at opkøbe jord. Han købte således ”Hvamborg”, men den fik lov til at ligge hen. Jorden blev ikke dyrket og naboerne lod deres får græsse på de øde marker. Huset stod i en periode også tomt, så ungdommen på egnen morede sig med sanglege og bal i stuehuset, hvor Dines Jensen (1903–1993) senere murer og kirke-

gårdsgraver ved Balle kirke spillede til på sin violin.

Lorentz H. Pedersens, søn Robert Pedersen, købte gården af sin far i 1928. De gamle forfaldne bygninger blev nedbrudt og nye blev opført ved siden af det sted, hvor ”Hvamborg” havde ligget. Robert Pedersen udgravede en høj, Kiehøj, på marken, deraf fik den nye gård navnet ”Keehøjgård”.

Vognmand Jens Konrad, Søholt, havde igennem nogle år fra 1941 ”Keehøjgård”, hvor han havde en bestyrer – og flere forpagtere har gennem årene haft ophold på gården. Gårdejer og senere borgmester i Thorsø, Rasmus Christensen, havde Keehøjgård i 1964, da Balle kommune købte jorden og byggede Skægkærskolen.

Skægkær Stationsbygning som den ser ud i 2010. Et grundmuret minde om dengang i 1924, da banen kom til Skægkær og satte gang i udviklingen.

Kronprinsen og tyskerne i Sejling Præstegård

*Fra Provst Aage Møllers barndomserindringer fra Sejling.
Sammenskrevet af Bent Thor*

Forældrene til Aage Møller. Frederik Møller præst i Sejling-Sinding og Jutta Bojsen fotograferet 1857.

Provst Aage Møller fortæller, at han er født 1857 i Sejling Præstegård, som søn af præst Fr. Ditlev Møller og Jutta Bojsen. I sit halvfjerdsindstyvende år blev han interviewet til avisen, hvor han fortæller om sin barndom.

Aage Møller fortæller om sin far, at han var af jysk landmandsslægt og at han gik på latinskole i Århus. Den gang kunne man ikke blive præst straks, man var færdig, men måtte

vente på at et kald blev ledigt. Først i 1856, da faderen var 42 år, blev han kaldet til Sejling og før kunne der ikke være tale om at gifte sig. Aage Møller fortæller: *Min far havde jo nok før set min mor, bl.a. en gang de havde været til kirkefest i Ribe. Her fik han hende slæbt op i tårnet og havde planer om at fri til hende, men så kom der nogen og forehavendet mistykkedes ved denne lejlighed.*

Aage Møller husker, at egnen ved Sejling var ret bar, og først ved Balle bakke åbnede der sig et dejligt udsyn både over Silkeborgsøerne og Himmelbjerget. Måske var det medvirkende til, at han siden blev præst i Balle. Foruden at være bar var Sejling-egnen også fattig. Faderen fortalte, at der på egnen kun var een femdalersseddel, og den der kunne indløse den, blev regnet for en holden mand. Fattigdommen kom også til udtryk i kirkegangen, hvor folk stadig kom i træsko.

Kronprinsens visit

I 1864 var Aage Møller 7 år gammel. Faderen kom en dag fortvivlet hjem og fortalte om, at Dybbøl var rømmet og Hegermann-Lindencrone trak sig tilbage op gennem Jylland med de danske soldater.

Sejling præstegård. Fotografiet er fra ca. 1923.

Aage Møller fortæller: *Jeg husker en søndag, da der kom en masse danske*

tropper til Silkeborg. De ville prøve at levere tyskerne et slag ved Balle, men overmagten syntes for stor og de trak sig videre nord på. Vi fik den følgende nat staben i indkvartering i Sejling Præstegård – og i den var kronprinsen, den senere Frederik 8. Jeg ser endnu tydeligt de høje officerer for mig om aftenen i stuen. Kronprinsen tog mig op på skodet og fortalte mig, at han havde en broder, der hed Valdemar...

Den vrede forpagterkone.

Om natten måtte køerne drives ud af stalden for at give plads til soldaterne og det syntes forpagterkonen absolut ikke om. Aage Møller fortæller: *Hun var meget skrap, skændte og smældede og til sidst måtte kronprinsen ud for at tale hende til rette, men selv han fik et par drøje ord med på vejen. Hele den nat havde mor og pigerne*

travlt med at smøre madpakker til soldaterne.

Om morgenen kom der bud, at tyskerne nærmede sig, så de danske tropper drog af præstegården – og ikke længe efter havde vi tyskerne i stedet.

Den fiffige Søren.

Så kom tyskerne og præstegårdens piger var naturligvis ude for at se, hvad der skete. Soldaterne søgte efter værdier som sølvtøj og lignende, men det var i tide gemt væk på loftet. Første hold tyske soldater drog videre, men der kom flere og alle fik de mærkværdigvis lov til at gå ind og plyndre.

Aage Møller fortæller: *Jeg husker, at en i vort spisekammer satte en flaske for munden i den tro det var øl, men desværre for ham var det soja – han spruttede fælt. En anden fandt en ost, men var dog så skikkelig at spørge mor, hvad den kostede – Fire dalere, lød svaret – ”jeg har kun to” sagde han, hvorefter han huggede osten midt over med sin sabel!*

Det værste var, at tyskerne ville tage vore og landsbyens andre heste. Men vores avlskarl Søren Bjerre var en kvik og fiffig fyr. Det lykkedes ham at kile en sten fast i hoven på den ene af vore sorte heste, så den haltede slemt – den gav tyskerne så afkald på. Og da de ville ride bort med den anden havde den fiffige Søren fået anbragt en sten mellem sadlen og hestens ryg,

så den var ganske ustyrlig - så den fik vi også lov at beholde.

Samme Søren ?

Om det er samme Søren Bjerre, der er forfatter til det følgende vides ikke, men noget tyder på, at han i en moden alder har nedskrevet erindringer fra sin ungdom, hvor han netop i 1864 var ansat i præstegården i Sejling. Søren starter med at fortælle, at han i flere år tjente som hyrdedreng i præstegården for senere at blive andenkarl samme sted. Præsten var ofte samtaleemne i sognets hjem, men borgerne havde det problem, at tre præster efter hinanden hed Møller, så selvfølgelig fik de benævnelser, så man vidste, hvem der var tale om. Søren skriver: *Den første kaldte vi "gamle Møller", den næste hed "store Møller" eller "tykke Møller" og den sidste kaldte vi "bitte Møller"*.

Søren er født ca. 1847 og har så været 17 år, da tyskerne kom. Søren skriver: *Jeg kan tydelig huske, da vi fik bud om, at nu kom tyskerne! Vi troede jo de ville tage alting, så vi skyndte os at gemme væk alt, hvad vi kunne. Først kom jeg til at hjælpe præstefruen (Jutta Bojsen Møller) med at gemme al hendes sølvtøj. Der var et kammer oppe på stuehusloftet, og der var et lille rum imellem det og tækningen. Der fik vi så fruens sølvtøj puttet allerlængst ind. Bagefter tog vi så alt det flæsk, vi turde, og*

stoppede det ind ved siden af. Derefter kom der nogle oste og til allerlidst stoppede vi det fuldt af præstefruens sengeklæder. Til slut fik jeg smækket nogle brædder på.

Fødevarer var sagen.

Men jeg tror nu slet ikke, fortsætter Søren, at vi havde behovet at gemme hverken dyner eller sølvtøjet. Men fødevarer derimod! Det tog de jo alt det af, de kunne få fat på. Vi havde nogle gode hjemmelavede oste dengang. Jeg kan huske, at de tyske soldater lige tog deres sabel og huggede en ost i fire stykker, så fik hver af dem lige sådan en stoppet i deres madpose.

Den samme begivenhed oplevet af den 7-årige præstesøn, Aage og andenkarlen Søren – de to har sikkert snakket sammen ind imellem. Alle har sikkert været bange for plyndring af værdier som tidligere under svenskekrigene, men åbenbart har tyskerne ”kun” røvet fødevarer.

Mere gemmes væk.

Søren var også bange for at miste sine egne få værdigenstande. Han skriver: *Jeg havde et par flunkende nye skaftestøvler, som jeg var ræd for tyskerne skulle tage. Dem fik jeg puttet ind i et duehus, der hængte ved loftet inde i hestestalden. Og så lagde jeg også min pung derind – der var over to dalere i den. Jeg skal love for, at jeg blev hed om ørerne dagen*

efter, for da opdagede jeg, at låget på duehuset var skredet til siden, så man kunne se både pungen og støvlerne. Så puttede jeg min pung i lommen og støvlerne satte jeg ind i mit kammer – og der var såmænd aldrig en der rørte dem, og alle pengene var da også i pungen. Nej, tyskerne var såmænd vist skikkelige nok de fleste af dem – men vi var jo noget gale på dem alligevel!

En lussing til Søren.

Om efteråret havde forkarlen og Søren taget noget af det bedste og længste halm til side til reparation af præstegårdens halmtag. Det harmonerede ikke godt med, at alle tyskernes heste behøvede halm til strøelse, og så fortsætter Søren: *En dag siger en af soldaterne til mig, at jeg skulle kravle op og slå noget taghalm ned til at*

strø deres heste i. – Men jeg sagde nej ! – Så hentede han ritmesteren, og så var det, han smækkede mig en lussing Nu var der jo ikke andet for, end at jeg måtte kravle derop. Men aldrig så snart var jeg kommet derop, før jeg kravlede hen over al taghalm, og så sprang jeg ned af et ladegab henne i den anden ende af laden – så kunne tyskerne stå dernede og glo. Jo, jeg skulle ikke have noget af at smide vores gode taghalm ned til sådan nogen tyske ralliker. Ville de have noget til deres krikker, skulle de ligegodt selv komme til at hente det ned.

Artiklen bygger på et referat i Roskilde Dagblad og Silkeborg Avis 17. juni 1927 og Beretning fra vort sogns historie i 100 år nedskrevet af G. Gustavussen.

SOGNEPRÆSTER I SEJLING - SINDING FRA 1536	
HR. MIKKEL FRA ALLING KLOSTER	
- SØREN	
- MIKKEL SØRENSEN	
- LAURITZ JENSEN FICHER	
- HENRIK LAURITZSØN 1690-1710 PROVST 72 AAR	
- NIELS HENRIKSEN 1710-1738 74 ..	
- TØNNESS LIHME 1748-1766 47 ..	
- PEDER KROG 1766-1799 PROVST 65 ..	
- JOHANNES JACOB DINESEN 53 ..	
1799-1818	
- JOHANNES HIERONYMUS HANSEN 51 ..	
1818-1825	
ALLE DØDE I SEJLING	
- JACOB HEE 1825-1828	
- PEDER CHRISTIAN ASMUSSEN 1828-1833	
- SØREN MØLLER SØRENSEN 1833-1838	
- HANS BROGE BERG 1838-1844	
HR. RASMUS CHRISTIAN LEHN 1844-1848	
- CHRISTIAN PETER GEORG VAMPMANN 1848-1855	
- FREDERIK DITLEV MØLLER 1855-1874	
- FREDERIK BENEDIKT MØLLER 1874-1883	
- JENS PETER MØLLER 1883-1894	
- LARS HEMMING CARSTENSEN 1894-1912	
- JENS PETERSEN LUNDØE 1912-1929	
- PEDER FIIC PEDERSEN 1929-1942	
- KRISTIAN PETER FRANDSEN 1942-1974	
- PEDER STEEN 1975-1991	
JENNY CHRISTJANE KINCH 1992-2005	
DORTHE GUDMUND LARSEN 2005-2006	
UNNA-PERNILLE GJØRUP 2007-	

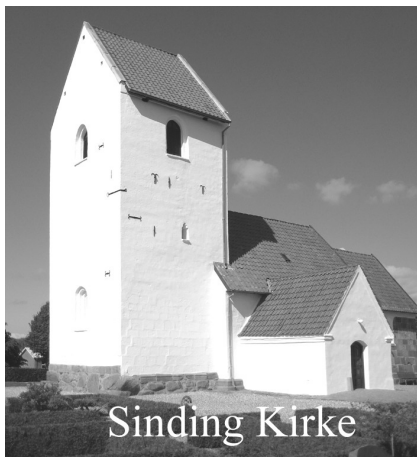
To uheldige kirkegange

Frit efter originalmanuskript på Silkeborg Arkiv

Af Bent Thor

Velædle, velærværdige og højlerde, højrespektive hr. provst. Således indleder Søren Søbye i året 1765 sit klagebrev til provst Schmitt i Serup. Årsagen til klageskrivelsen er to uheldige episoder i påsken 1765. Først i Sinding kirke og dagen efter i Sejling kirke. Søren Søbye var blevet godkendt som præste afløser eller præstevikar af biskop Hygum i Århus og provst Schmitt i Serup.

Med denne baggrund begav han sig til Sinding kirke, opstemt og med den første påskeprædiken i postillen – den bog dagens prædiken var skrevet i. Den faste præst i Sejling/Sinding havde forfald, så Søren var blevet overdraget hvervet.

Da Søren kommer ind i kirken mærker han en fjendtlig stemning. Han mødes af skældsord og forbandelser og han næsten forhindres i at komme op på prædikestolen, ligesom nogle af menigheden prøver at tage postillen fra ham. Han når ikke at sige mange ord, før menigheden sender Laurs Nielson fra Vester Kejlstrup gods op til Søren på prædikestolen – og Søren fortsætter i klagebrevet: *Han rykkede mig i armen og udbrød med disse ord: "Hold mund, denne prædiken har vi hørt tit nok, vi vil ikke høre mere". Så stoppede jeg læsningen og kikkede om på manden i håb om, at mit øjekast skulle standse ham her i Guds hus. Men han blev ved at angribe mig og sagde: "Nu er det nok, kom herved, det mener hver mand". Derefter blev der en uanstændig snakken og mumlen og det kan bevidnes ved et forhør – dog ikke af skoleholderen, som var drukken og til stor forargelse her i Herrens hus.*

Dagen efter begav Søren Søbye sig til Sejling kirke for at holde den anden påskeprædiken. Han lagde postillen på prædikestolen og påbegyndte sangen, men midt i 1. vers trådte Laurs Jenssøn fra Vinderslevgårds gods op på prædikestolen og berøvede Søren postillen, hvorefter han gik

ned i kirkerummet igen. Søren fortsætter: *Jeg så mig nødt til at gå ned i kirken til manden for i al venlighed at bede om bogen. I stedet for at overlade mig bogen vokser mandens ublu og skammelige opførsel med så lidderlige talemåder både mod provsten som præsten, at ærbarhed forbyder mig at skrive det ned. Desuden udøste han over mig skældsord og blodige eder og forbandelser.*

Søren Søbye prøvede at appellere til menigheden om, at de jo var forsamlede i den allerhelligste Guds hus og hellighed, som var ved at forvandles fra et bedehus til en røverkule. Søren bad menigheden lægge sig imellem – styre manden og tumulten eller bringe manden ud af kirken. Han prøvede at skamme manden ud ved at sige, at han ydmygede sig for den Høje og hellige Gud, hvis ære han forklejnede og hvis hus han vanærede. Og Søren

fortsætter: *Han gik bort i fnysende vrede og til slutning greb han mig i struben, så jeg i frygt for noget værre løb ud af kirken. Jeg skreg og råbte under min bestyrtelse, at menigheden ville drage os til minde og være vidne til det ublu og skammelige forfald, som bemeldte mand har forøvet.*

Søren slutter sit brev med at sige, at det han har skrevet er sandt, men at der er meget mere som han ikke kan huske. Han tager sig den ydmyge frihed overfor den højtrespekterede provst at bede om erstatning for den vold og overlast, der er overgået ham – og samtidig håber Søren Søbye at ukvemsmanden bliver straffet og Søren slutter sit brev:.... *At love og forblive velædle, velærværdige og højlærd, respektive Hr. Provst.*

*Tjener
Søren Søbye.*

Ud at tjene som 10-årig

Gengivet af Margit Jensen

Marius Andersen fortæller:

Jeg er født 19. maj 1924 på Gilbakkevej 11 i Frederiksdal. Da jeg var 5 år flyttede vi til Funder en kort tid. Derefter flyttede vi til Alderslyst på Lundsgade – og boede to steder. Senere flyttede vi til Kragelund på Sinding Hedevej, hvorfra jeg kom til at gå i skole i Kragelund hos fru Andersen i forskolen og siden hos lærer Andersen i ”Den store skole”.

Min far flyttede 13 gange. Vi var 11 børn, 6 drenge og 5 piger. Drengene kom ud at tjene som 10 årige, pigerne først når de var konfirmerede.

Jeg kom ud at tjene 1. maj 1934, hvor jeg fyldte 10 år 19. maj. Det var på en ejendom nærmere Sinding, men selv om den lå i Sinding sogn fik jeg lov til at blive ved med at gå i skole i Kragelund. Min far købte en gammel cykel, som han gjorde i stand til mig så det var nemmere for mig at komme til Kragelund.

Jeg havde det godt i min plads. Jeg blev behandlet som deres egen dreng. Der var mange tjenestedrenge, som skulle ud at flytte får meget tidligt inden de skulle i skole. Det har jeg aldrig været udsat for. Jeg var heller ikke med til at malke om morgenen. Der var ni køer, dem kunne mand og kone sagtens selv malke. Manden og tre andre naboer skiftedes til at køre

mælken til mejeriet i Sinding, og når det var vores tur skulle jeg op og hjælpe konen med at få køerne i marken inden skoletid om sommeren. Det kunne hun ikke selv magte, køerne stod jo i tøj. Til middag skulle køerne hjem og vandes og sættes tilbage i tøj på marken igen.

De havde en dreng på 3 år da jeg kom, og hvis han vågnede og græd skulle jeg gå ned i soveværelset i forældrenes senge og underholde ham. Jeg havde ellers mit eget værelse på loftet. Det var et værelse i gavlen, hvor man skulle over et åbent loftsrum for at komme hen til det. Det var ikke isoleret eller opvarmet, så det kunne godt være koldt om vinteren, men så fik jeg en varmet mursten lagt i sengen. Var det rigtig slemt tog konen min dyne ned og varmede den ved kakkellovnen inden jeg gik i seng. Når forældrene var i byen om aftenen var jeg barnepige og lå i sovekammeret til de kom hjem, hvorefter jeg gik op i min egen seng.

Jeg fik lov at passe min skolegang, der var kun en gang læreren blev sur. Da havde jeg fået besked på at spørge fri en dag, fordi vi skulle tærsk. Vi havde tærskværk sammen med en nabo, så det skulle jo passes, når vi havde værket. Lærer Andersen blev noget sur, men sagde, at nu gik det

for denne gang, men den gik ikke een gang til.

Jeg var altid med til mine skolekammeraters fødselsdage og havde en skilling med som alle de andre. Min fødselsdag blev også holdt for mig ligesom de andres. Jeg deltog også altid i skoleudflugter.

Jeg deltog i alt arbejdet i landbruget. Jeg fik hurtigt lært at pløje. Vi havde et spand russerheste og manden lærte mig, hvordan jeg skulle lægge ploven, når vi kom til enden, så hestene gjorde arbejdet med at få ploven vendt.

Vores nabo havde en selvbinder, som vi lånte. Til gengæld lånte han så en hest af os, da der jo skulle tre heste til at trække binderen. En gang skulle jeg hente vores hest hjem og fik besked på at trække og ikke sætte mig op og ride. Men det var for fristende at få en ridetur - med det resultat, at

hesten smed mig af, så den kom hjem først og jeg kom humpende bagefter.

Jeg havde ikke faste fridage, men fik nogen gange lov til at tage hjem en tur om søndagen. Hvis der var gæster skulle jeg blive og passe dyrene, så manden havde fri til sine gæster.

Jeg fik ingen løn, men jeg fik det jeg skulle bruge. Mit konfirmationstøj - et jakkesæt - blev købt i Salling i Århus! De holdt også min konfirmation for mig, mine forældre holdt 2. dagsgildet.

Jeg gik ud af skolen til april 1938, men blev først konfirmeret i oktober, så jeg gik til præst om sommeren.

Til november fik jeg så plads på en anden gård, hvor der foruden mig var en voksen karl. Så nu var jeg voksen og tjente på samme vilkår som alle andre unge på landet.

(Fortalt 2010 til Margit Jensen)

Marius ses som nr. 1. fra venstre i bagerst række, konfirmation 2. oktober 1938 i Funder Kirke

Georg Krüger og hans virke. Hans vandrerhjem i Svejbæk "Taterhytten"

Af Rita Nielsen

Den genopførte bygning fra Øm Kloster, ca. 1935

At Georg Krügers vandrerhjem i Svejbæk "Taterhytten" skulle være Danmarks første, gik vi midtjyder i årevis og brystede os af, indtil Danhostel – de danske vandrerhjemorganisation – oplyste os om, at landets første vandrerhjem blev etableret tilbage i 1919 på Bornholm i den såkaldte Fjældstauan i Paradisbakkerne. Men ok, så er Taterhytterne - for der blev flere af dem – dog Danmarks næstældste vandrerhjem. Georg Scheel Krüger, som han rette-

ligt var døbt, blev født i Svendborg i 1855, men voksede op i Gødvad præstegård. Han blev uddannet gartner fra Randers og drog herefter på valsen i ca. 4 år. Herunder var han ansat som hofgartner i den kejserlige have i Berlin hos den tyske kejser Wilhelm i en periode. Derefter kom han hjem til Danmark og drev i en del år gartneri i København.

I 1918 så han en annonce om, at husmandsstedet "Gammel Kjestens Hus"

i Svejlbæk var til salg. Sælgeren var en falleret københavner-sagfører. Krüger bød 20.000 kr., hvilket var halvdelen af, hvad der blev forlangt, og fik huset med tilhørende 4 tønder land – en sandjordslod tæt på Sejs Hede og lymbakkerne Sindbjerg og Stovbjerg, men også i nærheden af jernbanen og stationen i Svejlbæk. Gartner Krüger var i en alder af 63 år lige så optaget af nye projekter som altid i sit virksomme liv.

Den gamle idealist – der elskede børn, blomster og alt, hvad der gror – flyttede nu til Svejlbæk, men lod beboerne i Gammel Kjestens Hus blive boende i 8 år. Beboerne var Bette Svend, dengang 1 år gammel, hans mor, far og søskende. Bette Svend blev Krügers tro følgesvend.

Det varede ikke længe, før Krüger fik påbegyndt anlægget af en park. Først og fremmest fordi det irriterede ham, at egnens småkårsfolk viste så lidt interesse for at hygge om deres hjem. Så han besluttede at vise, hvad der selv på den næsten golde jord kan skabes, når man gør sig lidt ulejlighed. Og nu blev der arbejdet fra tidlig morgen til sen aften. De to første somre var så tørre, at alting gik ud. Tredje gang lykkedes det. Hvad der blev plantet groede, og år for år udvidedes haven, der i begyndelsen kun var tænkt som et eksempel for egnens befolkning, men efterhånden udvikle-

de sig til at blive en seværdighed, som turister besøgte næsten i samme grad, som de besøgte Himmelbjerget.

I Fyns Tidende bekræftes formålet i en artikel i 1930: *Under navn af Taterhytten opbyggede Krüger en blandt seværdighed, hvis hovedidé var at skabe et haveanlæg på heden ud fra dette at lære jyske husmandsfamilier at sætte pris på at indrette en prydhave.*

Vandrerhjemmet blev oprettet i tiden 1920-1930. Det blev indrettet i 12 små lynchytter. I hver hytte var to køjer med halm. Her kunne spejdere og vandrefugle tage ind og overnatte – fuldstændig gratis. Dog så Krüger gerne, at man gav en hånd med i det praktiske arbejde med at få alt til at glide let. Foruden hytterne var et stort rum med plads til ca. 30 ved spiseborde. Og der var adgang til køkken med komfur, gryder, potter og pander – og gratis brændsel. Havens ry strakte sig ud over landets grænser. Mange var de unge mennesker, både fra ind- og udland, der på vandringen eller cykelturen tog ind i en af Taterhyttens vandrerhytter og lod den være udgangspunkt for udflugter i den smukke Himmelbjergetegn. I sommeren 1929 viser ”fremmedlisterne”, der må være at sammenligne med nutidens gæstebøger, 7000 besøgende fra næsten alle lande i Europa.

Lynghytter ved Taterhytten, ca. 1935

Den ældste del af haven var en lille hyggelig hedehave med mindsten for mænd, hvis navne særligt var knyttet til den jyske hede. På St. St. Blichers mindsten stod: ”Længe har jeg savnet, o broderlil, din sang”. Oven på stenen sad en ”forstenet” hedelærke, fundet i bakkerne af Bette Svend. På den anden side af stenen stod: ”Skab hygge, hygge skaber glæde”. Det rummer i få ord de tanker, der besjælede Krüger, da han anlagde haven. På stenen for Johan Skjoldborg stod nogle ord fra en sang: ”Med 100 000 haver smykket skal du stå mit land”. På stenen for Jeppe Aakjær stod: ”Jeg er haven”.

Der var også sat en mindsten for Carit Etlar. I haven var der også ”Jens Langknivs Mindehule”. Krüger påstod dog aldrig, at Jens Langkniv havde boet i den. Og på en lille høj var rejst en ”bautasten” til minde om Dalgas - foregangsmanden på hedebeplantningens område.

Haven rummede også en japansk have med et lille tempel, buddhaer, en kløft med vandløb og søer, og rundt i haven bag et ståltrådgitter fløj selskabspapegøjer, risfugle og rødtoppet kardinal, så det var en lyst for både øje og øre. Også aber boede der i haven. Det siges, at også Falck

havde interesse i haven, for de blev jævnligt tilkaldt for at hente vildfarne fugle eller aber hjem. I haven fandtes også en mindegrotte for den i 1930 afdøde ingeniør Gylling, der ejede Silkeborg Teglværk (det lå på Århusbakken/lossepladsen). Han var den, der allermest støttede haven både i tale og skrift.

I det hele taget vidnede hele haveanlægget – eller anlæggene – om en rig fantasi og stor opfindsomhed, og man måtte forbavses over og beundre det kæmpearbejde, der lå bag alt.

En lille pudsig historie kunne Krüger fortælle i forbindelse med en edelweiss, han havde i sin stenhavn. Han havde i sine unge år rejst over det meste af Europa og var engang i alperne med et selskab anført af en ung nordmand. Da Krüger ville købe en lille edelweiss, bemærkede nordmanden, at det kunne han lige så godt vente med, til han kom hjem til Danmark, for den kom nemlig derfra. Og det viste sig virkelig, at der i København var en gartner, der i stor stil dyrkede edelweiss og eksporterede dem til Alperne, hvor man ikke kunne skaffe nok til de mange turister.

Til et andet eksempel på Krügers initiativrigdom knytter der sig for øvrigt en interessant historie, som kunne læses i ”Århus Stifts Årbøger – 2008-udgaven. Her fortæller Hol-

ger N. Garner: *6. oktober 1561 gav Kong Frederik II skriftlig ordre til nedrivning af Øm Klosters bygninger. Nedbrydningsmaterialerne blev på pramme ad søvejen ført til Skanderborg og anvendt ved opførelsen af det yngste Skanderborg Slot. Men nedbrydningsmaterialerne blev ikke alene anvendt til Skanderborg Slot, for grusbunkerne tjente i tidens løb som stenbrud til bygning af de beskedne landsbyhuse. Et af disse synes at være en parcel, der i slutningen af 1800-tallet tilhørte husmand Jørgen Nielsen, Emborg. Efter hans død i 1893-1894 boede enken Ann Jørgens i huset – formodentlig indtil sin død i 1908. Derefter synes huset at have stået tomt i en årrække, indtil arvingerne i 1912 afhændede hus, have og indbo. Køberen var udelukkende interesseret i grundstykket og solgte allerede samme år det gamle hus til en mand i Ry. Huset har vel på det tidspunkt været faldefærdigt, for det hed i landsbyen: ”Huse ka’ it tål’ å sov’ åljenle”. De gamle bindingsværkshuse var samlet som et byggesæt. Det sammentappede bindingsværk kunne tages fra hinanden og sættes op igen andetsteds, og sådan flyttedes Ann Jørgens hus til sin nye grund ved Ry Møllersø, hvor det fungerede som en art egnsmuseum. Her stod det, indtil Krüger købte det og lod det genopføre i Svejlbæk, hvor det blev indrettet som museum for husmændenes digter Johan Skjoldborg, der havde boet på*

Dynæs i Laven, og som var stifter af og første formand for Linå Husmandsforening.

I haven hang en sparebøsse, hvori man kunne lægge 25-ører til præmiering af haven. Fra disse og af egne midler gav Krüger "Det jydsk Haveselskab" en obligation på 1000 kr. Renterne skulle bruges til en vandrepokal i sølv. Den uddeltes 1. gang i 1930, og skulle derefter uddeles hvert 3. år. Georg Krüger blev æresmedlem af "Det jydsk Haveselskab".

På Krügers 80-års fødselsdag i 1935

fik han selv en mindesten og takkede bevæget for den. På stenen står "Her virkede den gamle Urtegaardsmand fra 1918 til 1935. Blomsternes og Vandrerruglenes Ven. Rejst af havens venner".

I 1934 opførtes friluftsspillet "Taterne på den jyske hede" skrevet af en forstassistent. Spillet sluttede med, at de optrædende forlod skuepladsen med sang og i fakkelskær.

En stor mindesten rejstes i 1942 (efter Krügers død). I den anledning

Georg Krüger i sin have ved Taterhytten, 1938

holdt forfatteren Thomas Olesen Løkken tale, og digteren Nis Petersen, Laven læste egne digte. Teksten på denne sten er:
Taterhytten
Danmarks første vandrerhjem
Rejstes her af
G. Krüger
1926-1927
Rejst i 1942

Stenen lod Ulrik Krarup Andreasen i 1978 frede. Han og hans kone Dorit boede i et hus, der lå, hvor Taterhytterne tidligere havde ligget, og der kan man stadigvæk se den (Matr.nr. 60ax) på Kildetoften.

Desværre gik Krügers livsværk tabt, da gnister fra toget i 1941 antændte lyngen. Det stod ikke til at redde, trods stor indsats fra ikke blot brandvæsenet, men også fra de mange tyske soldater, der dengang var indkvarteret i barakker i den lille plantage ikke langt fra Taterhytten. De tænkte nok også på deres våbendepoter og krigsmateriel, der befandt sig i plantagen, og som jo også let kunne komme i farezonen.

Krüger oplevede det ikke selv, han var død kort forinden – også i 1941. Siden er jorden blevet udstykket og alle spor faktisk udslettet på nær mindestenen. En vej i Svejlbæk bærer Krügers navn. Den ligger dog i modsætning til Krügers ejendom syd for

banen.

Bette Svend boede endnu i Sejs i 1998, hvor han fejrede 80-års fødselsdag. Han døde et par år senere.

Vinter i Silkeborg i 1930'erne og 1940'erne

Af Vagn Bjørnholt

For mange synes barndommens somre varmere og vintrene koldere end i dag – det er vist kun en slags erindringsforskydning, men det, jeg husker om kolde vintre i 1940'erne under krigen, er i hvert fald rigtigt nok. Da havde vi meget lange perioder med temperaturer helt ned omkring minus 30 grader og masser af sne.

Med den brændselsmangel, der var i disse krigstider, kunne det virkelig være et problem at få varme i husene. Sivsko, undertøj med lodden vrang og varme sweatere var nødvendigt indendørs. Brunkul og halvvåde tørv kunne ikke få stuevarmen fra kakkelloven meget over 17-18 grader, og af koks og kul var der kun meget lidt at få. Udendørs var ørevarmere, vanter, støvler og to par sokker uundværlig påklædning.

Flere gange i min skoletid på mellemkolen fik vi en ufrivillig men velkommen vinterferie kaldet KUL-DEFERIE. Det var de dage, hvor vintertemperaturen simpelthen gjorde, at det ikke var muligt at varme klasselokalerne op til en tålelig temperatur. Det var akkurat det samme (men med modsat fortegn), som når vi om sommeren fik VARMEFERIE. Men is og sne var der masser af i byen i de år, og da man ikke kunne få

benzin til lastbilkørsel og dermed rydning med snepløve, skete det meste af rydningen med håndkraft og bortkørsel i hestevogne. Senere opfandt man gengasgeneratorer, hvor der fyredes med træ, som ved forbrænding blev til gas. Det fik mange lastbiler installeret, men det var ikke særlig effektivt eller stabilt.

Når der var kommet så meget sne i gaderne, at det skulle ryddes væk, antog kommunen en flok ”snekastere”, for der var nok arbejdsløse, som gerne ville ud at skovle sne og tjene lidt mere, end arbejdsløshedsunderstøttelsen kunne give. Og det var netop, hvad de gjorde: skovlede sig frem ad gader og veje. Derefter forsvandt sneen via de lokale vognmænds hestevogne og hostende gengaslastbiler ud i Silkeborg Langsø.

At rydde fortov og cykelsti derhjemme (Borgergade 110) var mit job. Min far var jo på arbejde hele dagen – oftest på Andelssvineslagteriet, men en gang imellem også som snekaster for kommunen, når han havde en arbejdsløshedsperiode.

Sommetider, når sneen og isen på gaden var kørt godt fast til et tykt lag, slog jeg den løs med en spids jernstang og skovlede det ind til siden.

Genboen, dyrlæge Albertsen, der i

Snerydning på Christian 8.s Vej bag ved svineslagteriet, 1944

kraft af sit arbejde kunne købe lidt benzin til sin bil, fortalte mig dog, at det gav for mange bump op og ned, som kunne gå ud over bilernes af-fjedring, så det måtte jeg hellere lade være med.

Jeg var noget misundelig på naboen i nr.106 – svenskeren Staff – der havde lavet sig en slags mini-sneplov, som han trak hen ad fortovet. Det så godt nok lidt besværligt ud og var tilsyneladende også for anstrengende, for han opgav at bruge den efter en lang vinter.

Gennem engen bag vort hus løb en bæk, som kom oppe fra bakkerne

vest for Balle Bakke. Sent om efteråret blokerede vi drengene den, så vandet flød ud over engen og dannede en ikke ret dyb sø – i vore øjne var den endog meget stor. I frostvejr blev det en herlig skøjtebane for alle kvartets børn. Det var jo helt ufarligt, men våde sokker fik vi selvfølgelig om foråret, når vi lige skulle prøve, om isen stadig kunne bære – og den så ikke kunne. Vi kælkede også fra Borgergade for enden af vort hus, ned på engen og videre ud på isen indtil de på Alderslyst Kro overfor installerede tyske soldater lavede en skyttegrav langs med det yderste af Borgergade.

Det skete også jævnligt, at vi trak slæderne op på toppen af Balle Bakke og kørte nedad med en lang styrestang bagud, og der var ikke den store risiko for sammenstød med biler. Trafikken var særdeles begrænset – primært bestod den af hestekøretøjer og kaner.

Min far, der kunne lidt af hvert, lavede en isbåd til mig. Mederne var to skøjter, og der var et skøjte-”ror” bagude. Midtpå var et sejl lavet af et stort stykke sækkelærred. Den var jeg meget stolt af. Ingen af drengene i kvarteret havde noget lignende at køre med på den oversvømmede eng, og den kunne skyde en god fart i vin-

terblæsten.

Han lavede også en lille ”pigslæde” af træ. Den havde tykke ståltrådsmeder, var vel 30 x 30 cm. i størrelse og ved hjælp af en lang stang med en pig i enden, kunne man skubbe sig fremad, mens man stod på den. Det krævede nogen øvelse og god balance at køre på den.

Senere lavede han ski til mig. Det var selvfølgelig alt for dyrt for en slagteriarbejder at købe ski, så i stedet fandt han et par asketræsbrædder i rigtig størrelse, savede dem til i den rette facon, lavede ved håndkraft en rille i skienes længderetning (til styr). De skulle jo bøjes op ad i spidserne,

Silkeborg Skiklub starter på en heldagstur fra Hjejlekiosken på Havnen 3. februar 1942.

Kælkning på kælkebakken i Nordskoven med tilskuere, 1936

så derfor blev de anbragt i vaskehusets grubekedels kogende vand, bøjet og sat i spænd. Skistavene var selvfølgelig også hjemmelavede.

Men det fungerede, og på dem lærte jeg at stå på ski, indtil jeg nogle år senere i julegave fik et par rigtige ski af mærket YGDRASIL, og dem havde jeg stor fornøjelse af i mange år derefter i bakkerne nord for Alderslyst. De endte mange år senere med at give god varme i brændeovnen i Sejs.

Ville man ud på længere skiture, måtte man tage turen ud i statsskovene,

og med Midtjyllands bakkede terræn, var der de fineste muligheder. Og der var et vældigt liv i skovene i weekenderne - bl.a. omkring Dronningestolen ved Sejsvej kom der mange, og herfra tog vi turen gennem skovene helt ud til Sindbjerg og Stovbjerg.

I skoven syd for Thorsø ved Virklund lavede Silkeborg Skiklub en skihopbakke, hvor der bl.a. blev afholdt Danmarksmesterskaber, og selvfølgelig var vi drenge ude og se dem hoppe 15 – 20 m. Engang var der også norske skihoppere med, og de kunne

Skistævne på Duedalbjerg, 1946

selvfølgelig hoppe længere end de danske deltagere. Der var skam indsat ekstratog fra banegården til Virklund Station, men vi prøvede nu at få cyklerne gennem snemasserne.

Dengang så jeg en ung mand stå og filme udfoldelserne på skiene. Det var sønnen af Silkeborgs kendte isvaffelbager, Reenberg på Søndergade, hvor man for 75 øre kunne få byens bedste, hjemmelavede isvafle. Aage hed han, men jeg kendte ham ellers ikke.

Allerede da var jeg filminteresseret og vidste, at det var ret usædvanligt at se amatør-smalfilmere. Mange år senere fik jeg ham opsporet i en købstad på Sjælland, hvor han var radioforhandler. Han havde skam filmen

endnu sammen med andre filmoptagelser fra byen. Jeg lånte dem af ham til kopiering for Silkeborg Arkiv og har filmene liggende i en videokopi.

Det var jo i begyndelsen af krigen, og der var praktisk taget ingen trafik – kun læger, dyrlæger, politi, Falck og enkelte andre kunne købe benzin og få tilladelse til at køre.

Bønderne nordfra kom med deres hestevogne og kaner ned ad Borgergade på vej til Andelsslakteriet med svin eller til Alderslyst Mejeri med mælk, og vi greb fat i vognene, hang fast og blev trukket med skøjterne på helt ned til Viborgbroen.

Sneen på gaden var så fast, at vi kunne løbe på skøjterne frem og tilbage og altså uden nogen som helst risiko

for at blive påkørt af biler.

Silkeborg Langsø var naturligvis helt tilfrosset. Man kunne gå over isen fra en nedgang midt på Sølystvej og til Gasværket, der lå, hvor rådhuset nu er. Der var formelig en vej over isen, men dog kun for gående og cyklister. Ville vi ud på skøjtebanen ved Kalgårdsvig, løb vi tværs over søen fra det nederste af Borgergade, men man skulle være forsigtig ikke at komme for nær søens gennemløb ved Viborgbroen, for der var altid åbent vand og kun tynd is i nærheden.

Skøjtebanen på Kalgårdsvig blev af kommunen holdt fri for sne i en stor firkant. Om aftenen var den oplyst, og der var også lejlighedsvis musik – det må have været Emil Waldeufels Skøjteløbervals, som de særligt dygtige kunne svinge sig i takt til i parløb med den – i øjeblikket – udkårne. Den ”kommunale skøjtebane” var altså Kalgårdsvig, - og der var mange på isen, så snart kommunens folk havde sat skiltet ISEN ER SIKKER op ved søbredden.

Nogle lavede også isbåde, der havde sejl så store som på de rigtige sejlbåde, og de strøg i fuld fart rundt på Silkeborg Langsø. Det var dog mest de voksne, der morede sig med isbådene, for med den rigtige vind, kunne de skyde en anseelig fart. Så gjaldt det selvfølgelig også for dem om at undgå at komme i nærheden af det

åbne vand ved Viborgbroen eller at ramle ind i de borgere, der var på vej til eller fra Alderslyst ad den ”vej”, der i mange måneder var farbar tværs over søen.

Datidens skøjter var meget primitive. De skulle skrues fast til støvlerne med en slags nøgle, som klemte nogle spidser ind i fodtøjets såler. Jeg mener, at vi engang på en eller anden måde fik fat i fem enkeltskøjter – gamle og rustne var de, men de blev pudset op og hulslebet inde hos låsesmed Hanelius i Silkeborg formedelst 1 krone.

Problemet var imidlertid, at rigtige støvler havde legekammeraterne og jeg selvfølgelig ikke, for det var en luksus. Vi havde gummistøvler, som vi prøvede at spænde dem på og samtidig sikre dem med flere remme over foden.

Det gik – men var ikke godt. Gummistøvlerne var jo for bløde, og det skete desværre også, at der røg en støvlelehel af. Så var gummistøvlerne ødelagte for altid. Ja, måske kunne far lime hælen på igen med Solution (rågummisåler opløst i stenkulsnaphtha), men til skøjteløb kunne de ikke bruges mere.

Så gik det noget bedre, da min far af en arbejdskammerat købte et par brugte støvler til mig. Det var godt nok pigestøvler, og der stak et par pløkke op igennem sålerne. Men det var ”fedtelæderstøvler”. Og det gav

Silkeborg Kommunes skøjtebane i Kalgårdsvig.

trods alt en stor forbedring af mine skøjteudfoldelser.

De meget kolde vintre under krigen gav nu og da helt specielle oplevelser. Jeg har aldrig hverken før eller senere set nordlys så imponerende som dengang. Nordlys skyldes jo elektriske udladninger fra solen og viser sig mod nord som et bølgende lysskær. På mig som barn virkede det ærlig talt noget skræmmende, selvom det jo er et uskyldigt naturfænomen. Under en cykeltur en vinteraften på vej hjem fra et besøg hos familie i Virklund hørte vi pludselig nogle mægtige drøn, da vi kørte ned ad Myrehusbakken og forbi Almindsø. Det var isen på søerne på begge sider af vejen, der under den ekstreme frost

slog revner fra bred til bred. Også den oplevelse virkede lidt uhyggelig, selvom forklaringen på de to fænomener jo var helt naturlig.

Årene under Anden Verdenskrig blev ofte betegnet som ”de år med isvintre”. Det var vintrene 1939/40, 1940/41 og 1941/42, hvor der nogle steder blev målt helt ned til minus 31 grader. I en af perioderne var temperaturen på minusgrader i sammenhængende tre måneder, og med de dårlige brændselsforhold, der var i krigsårene, var opvarmning af husene som nævnt begrænset.

Midt i den allerværste kulde fik vi skiftet kakkelovnen i stuen derhjemme ud med en kamin, der gav bedre varme og vist også var mere økonomisk i drift. Det skete selvfølgelig i

Istapper hænger ned fra tagrenden på Søndergade 3, 1943

vinterens allerkoldeste dage, men kaminen blev da fuldt funktionsdygtig efter et par dage. Der blev sat en rist i væggen ind til den ”fine” stue, og så kunne den kuldeslåes. I køkkenet var brændekomfuret eneste varmekilde, men det var nu også husets luneste rum.

På mit værelse var der en lille kakkelovn, og den var i brug i den koldeste tid. Den udsendte en noget speciel lugt, da den ikke havde været i brug i mange år. Men dejligt var det som barn at gå i seng i et nogenlunde varmt værelse.

Som det kan forstås, var der ikke centralvarme i mit barndomshjem (det var der praktisk taget ikke i arbejderhjemmene dengang). Fjernvarme var naturligvis ikke opfundet endnu, og kun i få, større byjendomme havde man en central varmekilde.

Frosne vandrør/varmerør var ikke så stort et problem dengang. I vort hus og de fleste andre var der en dyb brønd i kælderen, og der kunne vi altid pumpe vand op fra 8-10 meters dybde. Det frøs selvfølgelig aldrig og var dejligt køligt sommer og vinter.

Kloakfløbet, der førtes ud gennem muren i gården, kunne selvfølgelig fryse til (og gjorde det), og så måtte man i gang med det varme vand fra komfuret.

Alligevel må det forbavse, at langt de fleste klarede sig godt igennem tre isvintres kulde og strabadser, og vi børn nød og morede os i hvert fald dejligt med de udfoldelsesmuligheder, sne, frost og kulde kunne give os.

Virklund skole

Af Lissi Ringgaard

Der har været skole i Virklund siden begyndelsen af 1700-tallet. Den første menes at være bygget i 1719 af godsejer Fischer på Allinggård, som en overgang ejede Silkeborg og herunder hørte Virklund.

Den første lærer var Oluf Mossin, der udøvede sin lærergerning i 30 år fra 1719 til sin død i 1749. Hans efterfølger Jens Christensen Bagge var også udholdende, han beklædte embedet i 50 år. Han lavede i 1773 en beskrivelse af huset, hvori han bl.a. oplyser, at det var på 6 fag med vægge og gavle af egetræ og med lyngtækket tag. Huset skulle vedligeholdes af byens beboere, og det var en fælles opgave at sørge for brændsel til såvel skolestuen som til lærerens privatbolig. Til skolen hørte lidt jord, som læreren kunne dyrke, og der var i skolens udhus plads til nogle få dyr. De var et nødvendigt tilskud til lærerlønnen, der var på 8 rigsdaler om året, så han, hans kone og mange børn kunne få føden. Til sammenligning kostede en okse i 1770'erne 16 rigsdaler og en arbejdsmand i en stor provinsby tjente 8 rigsdaler på 2 måneder.

Jens Bagge blev efterfulgt af sin søn, Christian Jensen Bagge, der sandsynligvis ikke havde anden forudsætning

for at undervise end den lærdom faderen havde givet ham. I et brev til biskoppen beskrives han som en lærer med ”god vilje, men ringe evner, sædelig og flittig, men ikke skikket til at gavne skolen i tidens ånd”. Tidens ånd var nok de tanker, der rørte sig omkring Folkeskolens ”fødsel” med den ny skolelov af 1814, hvorefter alle børn skulle have 7 års regelmæssig skolegang. Det skal dog nævnes, at i 1815 havde Virklund 34 skolepligtige børn, hvoraf kun 3 søgte skolen. Her som mange andre steder på landet blev børnene holdt hjemme som arbejdskraft for forældrene. Ikke desto mindre blev Virklund skole betegnet som den bedste i sognet. Der blev nedsat en skolekommission i hvert sogn, der skulle føre tilsyn med skolerne, derfor kom præsten, provsten og biskoppen jævnligt på visitats og skrev deres indtryk af skolen, læreren og undervisningen ind i en protokol.

I 1830 var lærerlønnen steget til 20 rdl. halvårligt, herudover fik læreren også 20 skæpper rug, 5 skæpper boghvede, og så det udkomme han fik ved at dyrke det lille jordlod og ved kvæghold samt det bevilgede brændsel fra beboerne.

Virklund skole blev i 1828, på linie

med Them skole, gjort til hovedskole i Them sogn, hvorunder byen hørte indtil kommunesammenlægningen i 1970. Herudover var der biskoler, der ofte flyttede fra sted til sted, fra gård til gård. Der var ofte rift om at huse skolen blandt gårdene, da det i 1830'erne afkastede den formidable sum af fem daler for en vinter. Der var på den tid i Vestsognet - hvorunder Virklund hørte - biskoler i Askelev og Løgager eller i Brande og Gjessø.

Tilsyneladende har de omtalte lærere været vellidt i lokalsamfundet, men med lærer Hector Frederich Janson Aaboe – præstesøn fra Kragelund blev der problemer. Han var ikke seminarieuddannet, men havde kun fået den undervisning hans far og broder, der efterfulgte faderen som præst – har kunnet give ham. Til trods for, at han var pligttopfyldende kom han i modvind både hos sine foresatte og befolkningen. Det gik så galt, at han oven i købet blev udsat for korporligt overfald i sin egen stue.

Det gik i det hele taget ikke godt for Aaboe. I 1839 blev der efter bispevisitats indført i præstens indberetnings protokol: ”Aaboe er skikkelig, men en ussel stymper som lærer”, så han fik en alvorlig påmindelse. Da han døde i 1847 fik han ved ansættelse af den nye lærer Baggesgaard – dette ikke særligt smigrende skudsmål: ”Virklund skole har længe været

meget ringe, især som følge af den afdøde lærers mangel på sand iver, til dels også på hans duelighed. Da skolen imidlertid nu har fået en udmærket lærer i Baggesgård, håber man, at den snart vil gøre betydelig fremskridt” og det gik, som man havde håbet.

Den gamle skolebygning var meget forfalden og en ny blev bygget (nuv. Vesterlundvej 7, der dog er meget ombygget). Skolen stod færdig i slutningen af 1850. Her begyndte den nye lærer Baggesgård, der blev en afholdt lærer. Udover lønnen fik han endog tildelt 30 rdl. årligt af byens indbyggere for manglende græsningsmuligheder, da skolelodden var af så ringe beskaffenhed, at lærerens kreaturer ikke kunne få føden.

En anden markant person var Peter Sørensen, der var lærer ved skolen 1884-1920. Han var ifølge tidligere elevs udsagn en hidsigprop, hvor lussinger og slag med tampen ikke var usædvanligt. Han var meget kunstinteresseret, og hans fritidsinteresse var at male. Især den smukke og særprægede natur i Thorsø bakker forevige han, når han gik ud med pensel og palet. Han formidlede, at kunstmaler Harald Foss omkring århundredskiftet kom til Virklund sammen med 7-8 elever, og slog sig ned i en periode. De malede nogle endnu bevarede billeder - bl.a. ”Sandhulen” og ”Udsigt over Thor-

Virklund gl. skole

sø" (som kan ses på Silkeborg Museum). De boede hos træskomagerne rundt omkring i byen, men spiste på skolen. Blandt eleverne var en ung kunstnerinde, Antonia (kaldet Toni), som blev Sørensens anden kone, da hans første kone var død. Det blev siden en tilbagevendende begivenhed, at Foss, hans kone og kunstnervenner kom til Virklund. Under disse besøg boede ægteparret Foss hos lærer Sørensen, indtil venskabet blev lidt anstrengt, da Foss forklejnede lærer Sørensens evner som kunstner ved at fraråde ham at udstille på Charlottenborg.

Af de mange historier, der verserer om Sørensen, er der en enkelt, der drejer sig om en skoleudflugt på Thorsø. Lærer Sørensen havde lejet alle de både, der kunne skaffes, for at eleverne kunne få en god dag på den smukke Thorsø. Efter hvad der fortælles, lå bådene for anker i "havnen" ned mod Virklund bæk, hvor bækken har sit afløb ned mod Paradiset. Turen gik til Højø og Langø, og man gik også i land ved "skønhedskilden" i Thorsø bakker, hvor denne løber ud i søen, og hvor vandet har samme temperatur sommer og vinter. Antonia Voss havde taget citroner med,

der blev blandet med det kolde kildevand – en herlig drik på en varm sommerdag.

Siden 1719 havde Virklund skole haft to klasser med en enelærer, men i 1936 blev der oprettet en tredje klasse, og der blev ansat en hjælpelærer. Som ekstra klasseværelse lejede man en stue på Virklund Overgård (den gård på hvis grund den gamle middelalder kirke har ligget). I slutningen af 1930'erne begyndte man at bygge en ny skole, da pladsmangelen efterhånden var blevet for besværlig. Den ny skole blev indviet 28. juni 1940, da var den ifølge gamle elevers udsagn langt fra færdig. Den blev dog taget i brug af frygt for, at tyskerne skulle beslaglægge den, som de havde gjort det mange andre steder over hele landet. Foruden klasselokaler var der også gymnastiksal, skolekøkken, sløjdlokale og to lærerboliger. Helt undgik man ikke tyskerens tilstedeværelse på skolen. Tre klasseværelser overlod de dog til brug for undervisning, så man kunne nedlægge den gamle skole på Vesterlundvej.

Da skolen skulle bygges foreslog nogle i sognerådet, at man skulle købe så meget jord, at skolens område gik helt ned til Thorsø. Det grinede man af, og sognerådsformanden udtrykte endog, at der aldrig blev mere end to lærere ved Virklund skole. Dette er dog senere gjort til skam-

me. I 1940 havde Virklund 320 indbyggere. Efter den tid har både byen og skolen haft voksevækst. Især i 1960'erne blev der brug for en større skole og i 1964 blev der bygget en ny fløj til den eksisterende skole. Også i 1968/69 og 1978 udvidedes der. Med den seneste udbygning i 2001/02 fremstår Virklund skole som en moderne skole med tidssvarende lokaler til de nye tiltag, der er indført i folkeskolen, og med faciliteter, der lever op til tidens standard. Da Virklundhallen blev indviet i 1981 fik skolen gode idrætsfaciliteter, og dette bliver yderligere styrket, når det igangværende byggeri af ”Virklund Fritidscenter” bliver færdig.

I dag er elevtallet på ca. 500 - fordelt på de forskellige klassetrin fra 0-9 kl., som alle er 2-sporet. Der var i 2006 ansat ca. 40 lærere ved skolen, men p.g.a. sparetidene er dette i dag reduceret til 28.

Til skolen er også knyttet pædagoger til varetagelse af skolefritidsordningen – SFO'en. Blandt elever fra 0-3 klasse er p.t. indskrevet 250 børn. Desuden er der ”Klubben” for elever fra 4.-6. klasse, der er normeret til 138 børn. Efter målrettede bestræbelser på at skabe mere fysisk bevægelse i SFO'ens hverdag blev skolen i september 2010 certificeret som ”Idræts- og Bevægelses SFO” - en anerkendelse for at være god til at skaffe masser af aktivitet og bevægelse og udnytte rummene – ikke

Virklund Skole

mindst uderummene.

Man er med på noderne i Virklund skole. Ikke sjældent er der gennem tiden skrevet i Midtjyllands Avis om projektarbejder, som eleverne har lavet, ikke blot til gavn for sig selv, men også for turister og byens indbyggere. Som eksempel kan nævnes, da man i 1995 lavede foldere om Virklunds historie, natur, forslag til traveture o.l., som var for alle interesserede, men også skolens 5. og 6. klassers forsøg på vandbesparelse ud fra devisen: ”Glæd en and, spar lidt vand” med det mål at gøre skolen

fortjent til et grønt flag - en international anerkendelse på linie med det blå flag ved de rene badestrande. Et af kravene gik ud på, at der skulle spares 10% på vandforbruget, et andet, at man lavede et anlæg til opsamling af regnvand, som så kunne bruges til f.eks. havevanding eller til at lave et nyt vandhul. Jo, nutidens børn får indsigt i mange ting - udover de ordinære skolefag, og det må man da sige er godt, når vi lever i en verden hvor vand visse steder er en mangelvare. Målet blev nået og op til flere flag er blevet tildelt skolen for dette og lignende projekter.

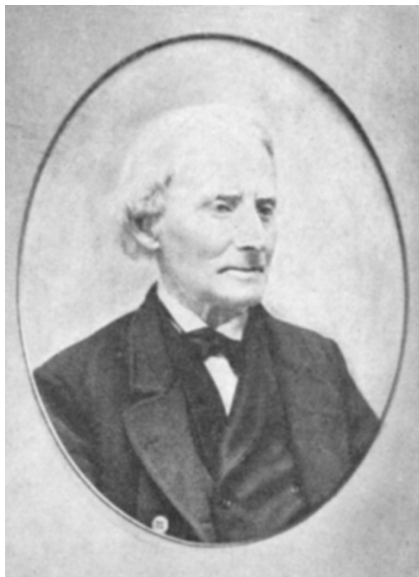

Med erfaring fra at have haft to skolesøgende børn i Virklund skole i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne skal siges, at jeg, som nok mange andre, dengang skævede lidt til den moderne pædagogik - for fik børnene nu også lært at læse og regne? Men jeg må erkende, at det gjorde de, og i den anderledes undervisning, der var indført siden jeg gik i skole, åbnede man elevernes øjne for mange værdier. Bl.a. vendte man tilbage til den gamle form for skoleudflugter, idet man - efter i flere år, at have kørt land og rige rundt efter dyre turistattraktioner, som børnene kom skuffede hjem fra, når pengene

alt for hurtigt slap op - i stedet for arrangerede traveture i de smukke skove, der omgiver os. Sammen med forældrene gik turen til Gjessø savværk, hvor madpakken blev spist og børn og voksne morede sig sammen i leg nogle timer, hvorefter vi alle vendte trætte, men berigede hjem efter en god dag. Her oplevede jeg et nostalgisk tilbageblik til min egen barndoms skoleudflugter.

Lærer Jens Peter Aaboe (1814-1895)

Af Søren Olesen

Jens Peter Aaboe

En af de mest markante personer, der har levet i Kragelund og siden Engesvang er uomtvistelig J.P. Aaboe. Som skolelærer i Christianshøj og siden Engesvang, dokument skriver, prokurator, formand for sogneforstanderskabet og ”kirkebygger” blev han en anerkendt og respekteret skikkelse i lokalsamfundet. Som ”hededeegn” har han givet raget langt op over sine kolleger. Hans efterladte

dagbøger og øvrige papirer giver os et godt indblik i ikke blot hans eget liv, men også sognets udvikling. Det er en anden kendt person fra sognet, Jens Jensen Refshale, der har æren for at Aaboes papirer blev bevaret.

Aaboe er født i Viborg i 1814. Hans far var uddannet indenfor handelen og han drev en købmandsbutik til 1818, hvor de sløje tider førte til hans fallit. En tid var han så bestyrer af et brændevinsbrænderi, men tjente ellers til livets ophold som dokument skriver og regnskabsfører. Fra 1823-27 kørte han rundt i Viborg Amt og opkrævede kongelige skatter. Moderen døde i barselsseng, da broderen blev født, så Jens Peter blev tidlig moderløs. Faderen var lidt af en undtagelse i en slægt, der fra 1500-tallet havde været præget af præster. Således flyttede Jens Peter i 1831 ned til sin farbroder, Niels Michael Aaboe, der var sognepræst i Kragelund-Funder sogn, og hvis præstegård i det meste af hans liv var som et andet hjem. Her forberedte han sig som privatist til lærergerningen og fandt sin første hustru, Mette Nielsdatter, der tjente i præstegården.

Om hende skriver han:

Hendes Dyder i Forbindelse med

hendes religiøse Sindelag, såvelsom Bevidstheden om, at jeg var Genstand for hendes første og eneste Kærlighed, ligesom og de Hensyn, jeg tog til min fremtidige Stilling, var de Grunde som bestemte mig til at vælge hende til min Ægtefælle ... omendskønt hun var 16 år ældre end jeg.

I 1837 gik Aaboe til eksamen på Vejlbj Seminarium ved Grenå. Ordet ”gik” skal tages bogstaveligt, for han travede de 105 km. til seminariet! Han dimitterede med gennemsnitkarakteren ”duelig”, selvom han havde en overvægt af ”meget duelig”. Årsagen hertil var at disciplinen

”indbyrdes undervisning”, der var Frederik 6.s kæphest, vægtede tungt. Som det var normalt ved datidens eksaminer blev Aaboes evner som kordegn også vurderet. Bedømmelsen lød på ”ikke egnet”.

Det første lærerembede ved Christianshøj Skole (1837-1857)

Få måneder efter hjemkomsten fra Vejlbj fik Aaboe sit kaldsbrev som lærer ved Christianshøj (Bedehøj) skole.

Skoledistriktet for Christianshøj indbefattede såvel dele af Kragelund (Kristianshøj og Frederiksdal) som Thorning (Stenrøgel og Gråmose)

Christianshøjskolen (Bedehøjskolen) ca. 100 år efter at Aaboe var der.

sogne, idet kolonisternes børn gik i skolen. Det sidstnævnte var også årsagen til at han primært aflønnedes af den kongelige kasse. Det var i et fattigt hedeområde Aaboe startede sin karriere, præget af hede, sand og dårlige veje. Til skolen hørte 36 tdr. land, hvoraf kun de 6 tdr. var opdyrket. Da Aaboe flyttede ind var skolen yderst primitiv med lergulve og vægge af lerklinet tørv, men i løbet af 1840erne får Aaboe den forbedret og udbygget betydeligt, bl.a. bliver der lagt trægulv, ligesom der kommer bedre skoleinventar. Aaboe får således sit eget kateder i 1842 og skolepulte erstatter et primitivt bord, hvor riset hang i den ene ende!

Aaboe skriver kun lidt om lærergeringen, men han beskrives af andre som en dygtig og samvittighedsfuld lærer. Visitatsrapporterne bekræfter dette billede. Han har dog måttet kæmpe med megen fravær, da børnene ofte var uundværlige i arbejdet derhjemme. Til tider var skolestuen tom. En elev husker at Aaboe ikke altid var lige soigneret, men han var jo også landmand samtidig.

Aaboe var nøjsom. Til trods for den usle jord og den ringe aflønning kan han spare op, og i hans dagbog kan man under 21. juni 1841 se, at han har foretaget sit første indskud i Viborg Sparekasse. I 1848 har han sparet så mange penge op, at han kan prioritere 300 Rdl. i en ejendom i Kragelund,

En af årsagerne til at Aaboe havde et rimeligt udkomme, var hans bibe-skæftigelse som dokument skriver for såvel private som myndigheder. Dette arbejde starter i Christianshøj-tiden, men udvikler sig betydeligt, da han flytter til Engesvang. Han havde en pæn skrift og var ikke ublu, hvad honoraret angik. Han fungerede også som regnskabsfører og var endvidere ofte beskikket som lavværge og kura-tor.

Indtil 1885 nåede Aaboe at udfærdige imponerende 6502 dokumenter, og han fortsatte indtil sin død.

Når vi så nøjagtigt kender omfanget af Aaboes dokumentskriveri, har vi fat i et af de markante karaktertræk hos ham: Hans lyst til minutiøst at registrere det, der kan måles og vejes. Et andet bevis herpå er hans registrering af, at han har undervist 772 børn i 9455 dage. Børn hvis videre skæbne han så vidt muligt også registrerede.

Beslægtet med denne hang til akkurat-esse er hans lidenskab for at tegne kort, fra de mindste matrikelkort til sogne- og landsdelkort. De fleste var tegnet af, men det skærpede åbenbart blot interessen.

Lærer i Engesvang (1857-1878)

Efter 20 år i Christianshøj, flyttede Aaboe 1. september 1857 til Engesvang, hvor han kom til at virke som lærer i 21 år, heraf de 14 som omgangs lærer ved skolerne i Skygge og Pårup.

Om der har været tale om et avancement er ikke entydigt. Lønnen var noget højere, end i Christianshøj, men det har været surt at vandre til yderskolerne i vinterhalvåret og det samlede elevtal for de 3 skoler var kun 24. Selve Engesvang var endnu blot en meget begrænset bebyggelse. Men den kraftige stigning i befolkningstilvæksten øger presset på skolerne, så der i 1872 må ansættes en lærer til yderskolerne. På dette tidspunkt var der i alt 80 børn, de fleste i Engesvang.

Til den nye skolebygning i Engesvang hørte en tilkøbt skolelod. Som altid når det gælder Aaboe, blev ejendommen løbende forbedret. Jorden blev i årenes løb indhegnet af stendiger, en af Aaboes passioner. Som hans efterfølger, R.S. Juul, med et suk bemærker, var der tale om mere end 100 favne sten, som han har et mas med at få afsat.

I 1856 var Aaboe blevet valgt som formand for Sogneforstanderskabet (forløberen for sognerådene), en post han bestred til 1862. Dette råd skulle tage vare på skolerne, fattigvæsenet og holde øje med vejenes tilstand. Denne ulønnede bestilling viser, at Aaboe var en anset og respekteret mand.

Aaboe beskriver selv sit ægteskab med sin første kone Mette som harmonisk og lykkeligt, og det bekræftes af R. S. Juul. Efter tre forgæves graviditeter måtte de dog konstatere, at

det blev barnløst. En lille sjov historie bekræfter at han respekterede Mette. I 1866 arvede Aaboe en hest fra sin afdøde faster. Den stod så godt som uvirksom i stalden i 10 år, den blev små 30 år og skulle til sidst fodres med brød,

Men det var Mettes yndlingsdyr, så således blev det. Først da Mette blev blind og syg fik han den aflivet. Den pengebevidste Aaboe har beregnet udgiften for hesten og skriver lakonisk i sin dagbog: "Hesten dræbes (10 ½ års unyttig udgift)."

Også som husbond har han været en skikkelig mand. Ægteparrets tjenestepiger blev længe hos dem, Han tager flere gange tjenestepigen med på københaverturene og det berettes at han om aftenerne læste højt for kvinderne

Pensionist og landmand 1878-1995

I 1877 dør Mette og 10 mdr. senere, i 1878, gifter Aaboe sig med Mette Vejby, en søsterdatter til den første Mette. Hun havde tjent som pige og husholderske hos Aaboe siden 1871. Endnu engang var aldersforskellen stor, 29 år, men nu er Aaboe den ældste.

Mette er en stærk medvirkende faktor til, at Aaboe i 1878 søger og får sin afsked. Det var begyndt at knibe med at holde disciplin, her har det store børnetal givet spillet ind. Måske også de københavnerbørn der blev sendt til sognet. En 44 årig karriere er slut.

Skønt Aaboe nu er 64 år har han store planer for landbruget. Han køber en gård, Engesvanggård, og betaler kontant. Visionerne har givet været at lave et mønsterbrug, bygningerne renoveres, der udbygges og jord tilkøbes. I længden holder det ikke. Bl.a. er besætningen for stor i forhold til jordtilliggendet, så i vintertiden må der købes dyrt foder. I dette som i det første ægteskab var det således, at det var konen, som stod for det meste af det daglige arbejde i landbruget, mens Aaboe givet har haft ideerne. I 1885 siger Mette stop og de sælger gården med tab. De beholder dog 5 ½

tdr. land, hvorpå de bygger deres næste hjem, Engesvangdal, der som sædvanlig bliver forbedret ligesom der tilkøbes jord.

Kirkesagen og legatet

Aaboe vil i Engesvang blive husket som initiativtager til den nye kirke og stiftelsen af et legat til værdigt trængende i Engesvang. Idéen om en kirke blev undfanget allerede i 1882, men den blev stillet i bero. Først i 1892 kom der igen gang i planerne. På et møde i skolen havde pastor Sørensen fra Kragelund bedt deltagerne om bidrag til et varmeapparat i

Engesvang Kirke indviet 1896, Aaboe døde desværre kort før dens indvielse, og blev begravet i Kragelund.

Kragelund kirke. Aaboe, der ellers var ærbødig overfor præster, svarede hertil: ”Nej, så var det dog bedre, at vi på ny optog kirkesagen her, end give til kirken i Kragelund”. Fra den dag og til sin død arbejdede Aaboe ihærdigt for kirkesagen, ligesom han ydede et anseligt beløb, bl.a. til altertavlen.

Hans inderligste ønske var at blive begravet fra den nye kirke, men desværre døde han et år før indvielsen, hvorfor han og Mette ligger på kirkegården i Kragelund.

Aaboe havde sammen med sin første kone bestemt, at de ville oprette et legat for værdigt trængende fattige i Kragelund, Funder og Engesvang sogne, men en kontrovers med sognerådet betød, at de ændrede fundatsen, så legatet kun kunne søges af borgere i Engesvang. Et andet eksempel på parrets uegennytte er, at de halvandet år før Aaboes død tager imod et plejebarn: ”modtaget til Pleje og opdragelse som vort eget”, som der står i dagbogen.

Aaboe som samtidsskildrer

Fra 1833 til 1881 laver Aaboe en årlig beskrivelse af, hvad der foregår i sognet, og den giver os med sin brede gennemgang en unik mulighed for at følge med i de store forandringer som det stillestående landbrugs-samfund undergik i denne periode, økonomisk som kulturelt.

Her berettes om store såvel som små

begivenheder. Indførelsen af demokratiet i 1848, krigene i 1848-49 og 1864 som det så ud i lokalt perspektiv veksler med notater om høsten, priserne på landbrugsvarer, arbejds-lønninger og priserne på fast ejendom. Hertil kommer årets tildragelser som gårdbrande og sygdomme etc. Bag de mange oplysninger, ser vi et landbrug, der i stadig højere grad bliver markeds- og pengeorienteret, men også med de konjunkturudsving der følger heraf. Man må sige, at Aaboe er positiv overfor fremskridtets synlige følger:

”Mærkelig er den Forandring, Egnens Udseende i det hele har fået i de sidste Aar. Lynghederne indskrænkes mere og mere, og talrige Småhuse fremkommer alle Vegne. De fleste Gaarde fremviser nye og skønnere Bygninger. Vejene grundforbedres overalt... Vindmøllerne i Engesvang og Kragelund forskønner også Egnens Udseende”(1877)

Om levevis skriver han:

Handelsmanden og Fabriksejeren fører et Hus som tidligere de højeste Adelsmænd. Haandværkerne lever som Embedsmændene forhen. Bønderne kan nu i Bygninger, Møbler, Køretøjer og hele Levemåde føre en Flothed som Fortidens Proprietærer. Daglejerne lever nu bedre end Gaardmændene i fordums Dage, og Tjenestetyendet ved næsten ikke,

hvordan det behageligt kan forbruge den store Løn, det tjener (1874).

Fremskridtsbegejstingen er dog ikke nær så udtalt, når det gælder de lave klasser. Aaboes rod i den besiddende klasse er klar. Mange gange nedtoner han nøden hos de tjenende klasser og han kritiserer ofte deres uhæmmede forbrug, når de endelig kommer til penge:

Den Løn der fordres af Tjenestefolk og Daglejere, er større end nogensinde forhen. Men desværre anvender Pigerne en uforholdsmæssig stor del deraf til Pynt, og den overhaandtagende Spillesyge hos Karlene gør et endnu større Skår i deres Fortjeneste (1846).

Og videre:

Dog har saare få Daglejere lagt noget op, men er måske endog fattigere end tidligere, idet den højere Løn lokker til større Vellevnet....endnu værre er det med Tjenestefolkene, der i Almindelighed ganske bortødsler den store Løn ....dels på unyttigt Pynt, dels ved Svireri i Kroer og Legestuer, hvor nu ej længer Brændevin, men Punch og Vin oversvømme Bordene” (1855)

Den voldsomme samfundsudvikling kunne især mærkes i Engesvang. Den lille landsby blev ikke blot forvandlet til stationsby, men tørveindustrien fik

naturligvis en voldsom indvirkning på dét, der få år forinden havde været et traditionsbundet landbrugssamfund. Man kan med god ret tale om et kulturchock. Tørvearbejdere, danske som udenlandske, satte deres umiskendelige præg på byen og gav ikke blot fornyet anledning til forargelse over de lave klassers levevis, men præsenterede ham også for det nye spøgelse: socialismen.

Et andet Tidens Tegn er udbredelsen blandt de ejendomsløse af de socialistiske Ideer.....Aldrig har man hørt sådanne Grundsætninger blive udtalt offentlig i Tale som Skrift: Samfundet skal helt omordnes, Kapitalen tilintetgøres...Arveretten ophæves, Ægte-skaberne opløses, ingen Tro eller Gudsdyrkelse finde sted o.s.v.(1871).

Holdningen er klar:

Til steds flere udbreder Ideen sig om Massernes Herredømme, om Almuens berettigelse til at øve Majoritetstyranni, om de højere ....Videnskabers Værdiløshed i forhold til ”Folkets sunde praktiske Sans” (1872).

Aaboe er dog tilfreds med at bevægelsen ikke er så udbredt i sognet som i de større byer.

Politisk var Aaboe begejstret for demokratiets indførelse:

Man begriber nu først hvad konstitutionel Regering er, Folkelivet begynder at vågne, politiske Diskussioner at høres i Bøndernes Samtaler, Aanden at opklares med Begreber om det, som Almuesmanden hidtil ansaa for uforståeligt eller ligegyldigt (1848)

Tre år senere er begejstringen for den politiske deltagelse dog kølnet hos den politisk interesserede Aaboe:

Om Rigsdagen og de indre Forhold hører man kun sjældent Tale....Alle bevæger sig i deres egen snævre Kred, ligegyldige for, hvad der angaar det fælles Vel. (1851)

Aaboe var en overbevist kristen og en flittig kirkegænger. Han var dog ikke mere højirkelig end at han tog sin hund med. Hvilket en søndag resulterede i et kuld hvalpe på kirkestolen! Han tog det i stiv arm og tog dem med hjem i sin hat.

Aaboe ser med en del skepsis på de vækkelser – Indre Mission og Grundtvigianismen – der prægede perioden. Missionen pressede især på fra Bordingegnen, mens grundtvigianerne dominerede i Thorning, Balle og Sinding, hvor der var en højskole som karle og piger fra sognet søgte.

Han anerkender at de kan styrke religiøsiteten, hvilket må..."*kaldes glædelig i forhold til den tidlige sløvhed, men tillige fremkalder Sekter –*

Grundtvigianere, den indre Mission o.fl. som indbyrdes forkætrere hverandre, og som...viser sig som "Sognebåndsløserne eller Valgmenigheder" (1872).

Aaboes rejser

Manden der i 1837 måtte vandre over 100 km. til seminariet i Vejlbj by forstod på sine ældre dage at drage nytte af det nye transportmiddel: toget. Fra 1879 til 1886 foretager Aaboe hvert år fornøjelsesture til Århus og det bliver også til to Vesterhavsture (Esbjerg, Fanø). Fra 1887 udvides horisonten til København, som han indtil 1892 besøger fire gange. Som man kan forvente af Aaboe var disse rejser grundigt forberedte: Numrene på de medbragte pengesedler var på en af rejserne nedskrevet og afstandene mellem seværdighederne udmålt hjemmefra. Hans grundige rejsedagbøger giver os et billede af en særdeles aktiv pensionist med en stor sult efter kulturelle og historiske oplevelser. Den ældre mand får set hvad der er værd at se i hovedstaden i et imponerende tempo.

J.P. Aaboes arkiv indgår i Silkeborg Arkiv (A679).

Lokalhistoriske foreninger og kontaktpersoner

Balle

Hanne Just Pedersen
Ndr. Højmarksvej 25, 8600 Silkeborg
Tlf. 86869085, villy.just.pedersen@tiscali.dk

Funder

Hans Løkke
Harbovad 11, 8600 Silkeborg
hans.lokke@c.dk

Kragelund

Teddy Greibe
Frederiksdalvej 64, Frederiksdal, 8620 Kjellerup
8686 7047 og 2020 7048, teddygreibe@gmail.com

Lemming, Serup og Sejling – Sinding

Bent Thor
Grauballevej 11, 8632 Lemming
8687 7024, lisbenthor@mail.tele.dk

Sejs-Svejbæk

Bente Rytter
Sindbjerg Mosevej 26, 8600 Silkeborg
8684 6171, bente@rytter.net

Linaå

Frederik Dagnæs (fm)
frederik.dagnaes@fibermail.dk

